

Marta Rebón

**El complex
de Caín**

**El «ser o no ser» d'Ucraïna
sota l'ombra de Rússia**

edicions
62

Marta Rebón

El complex de Caín

El «ser o no ser» d'Ucràina
sota l'ombra de Rússia

Edicions 62

Barcelona

© Marta Rebon, 2022

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal www.conlicencia.com

o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Tots els drets reservats.

© de la fotografia de Vassili Grossman, Arxiu personal de Fiódor Gúber. L'editor vol agrair les autoritzacions rebudes per reproduir les imatges publicades en aquesta obra. S'han fet tots els esforços per contactar, identificar i obtenir l'autorització dels propietaris dels *copyrights*.

Amb tot, si no s'ha aconseguit l'autorització o el crèdit correcte, l'editor prega que li sigui comunicat i s'esmenarà en edicions posteriors.

Primera edició: juny del 2022

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: La letra, s.l.
Gran Via Corts Catalanes, 617 – 08007 Barcelona

DIPÒSIT LEGAL: B. 10.564-2022
ISBN: 978-84-297-8037-6

LES URPADES DE L'OS

Per a Rússia, una Ucraïna sobirana i europea, i per tant «no russa» i «no russificada», constitueix una amenaça per al seu paper en l'espai ambicionat anomenat *ruski mir* (món o univers rus), li complica els anhels internacionals i compromet el seu sentit de la seguretat, a més que l'obliga a revisar la seva pròpia identitat històrica. L'encaix d'Ucraïna a Europa ha revelat les dues percepcions enfrontades que encarnen Rússia i Polònia, tots dos països amb unes relacions històriques particulars amb el seu veí. Per al segon, Ucraïna és la clau que redefineix Europa de l'Est i desencadena la desimperialització de Rússia. Segons les paraules atribuïdes al polític i escriptor ucraïnès Volodímir Vinnitxenko (1880-1951), l'esperit democràtic rus acaba on comença la qüestió ucraïnesa.

En el fonament d'aquesta qüestió, durant l'imperi rus va prevaler l'anatema de l'emancipació del poble ucraïnès. Ja des dels edictes de la segona meitat del segle XIX, els ucasos contra l'ensenyament, l'edició i l'ús públic de l'ucraïnès, la supressió de la seva iden-

titat va esdevenir una prioritat. Per això, la regió de Galítsia, quan va pertànyer a l'imperi austrohongarès, va esdevenir una mena de Piemont cultural i dissident, i tant la literatura com la política van tenir un espai de desenvolupament propi. La repressió a la zona sota el domini de la corona russa no va fer sinó atiar la ucraïnització. En paraules de l'historiador Alexei Miller, «la història de Rússia pot explicar-se com una història de mal govern i les seves conseqüències». Tant els ucasos, com l'Holodomor (la Gran Fam dels primers anys trenta), l'annexió de Crimea, o la guerra al Donbass són accions de Moscou que han provocat l'efecte contrari al buscat, la qual cosa confirma una amarga veritat: la història ensenya que no se n'aprèn res, d'ella.

Per la banda polonesa, la història no ha estat exempta de tensions amb Ucraïna, la qual cosa en determinats períodes ha polaritzat les seves relacions. En aquest sentit, la memòria de la massacre de desenes de milers de polonesos, la majoria civils de Volínia i la Galítsia oriental, durant la Segona Guerra Mundial, és un dels episodis que no han facilitat la reconciliació. Així i tot, va perdurar en la intel·lectualitat polonesa la creença que un bon veïnatge amb Ucraïna, Bielorússia i Lituània eren les bases de la pau europea, sinònim, a més, de la fi del llarg període imperial rus.

EL COMPLEX DE CAÍN

L'inici d'*Anna Karénina* —«totes les famílies felices s'assemblen; les dissortades ho són cadascuna a la seva manera»— és especialment adient per parlar de la història dels pobles eslaus. De la mateixa manera, les diferents tesis que tracten d'explicar ara, en retrospectiva, la invasió d'Ucraïna són també dissortades cadascuna a la seva manera, sobretot si aspiren a ser la panacea universal. N'hi ha per a tots els gustos: aquest conflicte en realitat no té a veure amb Ucraïna, sinó que en l'agenda oculta es busca un canvi de l'ordre mundial; és el rèquiem que entona la repudiada Rússia després de mirar de formar part d'Europa durant segles; Rússia s'ha d'entendre com una civilització en si mateixa, és alguna cosa més que un antic imperi, i mereix ser tractada com a tal; Ucraïna s'havia convertit en una amenaça potencial per als interessos de Rússia, o, si més no, per als russòfons que hi viuen; l'OTAN va faltar a la seva paraula i va jugar amb foc amb la temerària ampliació cap a l'Est; l'acostament d'Ucraïna a les democràcies liberals plantejava un desafiament per al personalisme de

Putin; els desplegaments militars i els conflictes armats contra un suposat enemic són un recurs per desviar l'atenció dels problemes interns o per alleujar la pèrdua de suport social, etc. Com Karl Schlögel va afirmar a *Entscheidung in Kiew. Ukrainische Lektionen* [Hora de decidir a Kíiv. Les lliçons d'Ucraïna] (2014), «la situació interna de Rússia gairebé no surt a col·lació al debat occidental, malgrat que els coneixements, l'experiència i la bibliografia sobre el tema estan a l'abast de tothom. Resulta més fàcil interpretar les polítiques de Putin com a reacció i conseqüència de les amenaces externes».

En una obra anterior, l'historiador alemany afirmava que tot gran projecte o esbós de futur té una traducció espacial. Des de l'inici de la invasió d'Ucraïna i l'intent fallit de prendre'n la capital, hem tornat al temps dels mapes. De sobte, Ucraïna ha emergit amb veu pròpia, i estentòria, a l'espai mental europeu després de segle a l'ombra de Moscou, i ja no com a mera portadora de l'apel·latiu maleït que el qualifica de «graner» d'Europa. El seu fèrtil *txornozem*, la terra negra que cobreix un 40% de la seva extensió, ha estat una benedicció i una condemna alhora, la condició de possibilitat perquè arrelés una tradició agrícola duradora i el que l'ha convertit en objecte de desig, paradís o infern terrenals, segons el moment de què parlem. El *txornozem* és un cinturó de vida que s'estén des de Sibèria i els Urals, travessa les regions del Volga, Kuban i el Don, abraça una gran part del territori ucraïnès i després continua, en una franja més estreta, pel Danubi, tot acolorint Romania, Moldàvia, Hongria, Sèrbia i Bulgària.

Que el que els passa a les nacions s'explica a partir de la geografia era una cosa evident per a Nikolai Gógol, com mostren les seves anotacions per al seu projecte de fer un tractat d'història de «la nostra única i pobra Ucraïna». Situada en un espai de frontera, és un lloc privilegiat per entendre el món, perquè és als espais de fricció on els diferents relats, incloent-hi mites nacionals, es miren als ulls. En aquella mateixa època, el poeta polonès Adam Mickiewicz impartia un curs sobre els pobles eslaus al Collège de France, i redundava en la idea d'Ucraïna com a *pays-de-frontières*: la regió on Àsia i Europa col·lideixen. També va recórrer al lèxic bèl·lic: Ucraïna com a «camp de batalla» i «punt de trobada d'exèrcits de tot el món».

En realitat, les fronteres són traços sobre el que abans era un full en blanc. Una serralada, un riu o una costa no signifiquen el principi ni el final de res. Com a invencions humanes, es presten a debats infinits. Els límits, sovint artificials i arbitraris, duen la marca de la violència i el colonialisme. Amb fina ironia, Szymborska es burlava de les fronteres nacionals que travessen impunement els núvols, els grans de sorra, les sípies, la boira, el pol·len de les estepes, i raonava: «Només el que és humà sap ser veritablement estranger». Veure l'estranger com un potencial súbdit o com a responsable de tots els mals rau en l'origen de no pocs desastres al llarg de la història. Com va dir Julia Kristeva, «l'estranger viu dins de nosaltres», i el problema sorgeix quan les fronteres s'afermen, monolítiques, en l'espai mental.

Imagineu-vos que un dia, mentre esmorzeu, algú talla el pa acabat de coure i es troba el que sembla (i és, en efecte) un nas. I que, en aquell instant precís, en una altra banda de la ciutat, un funcionari es mira la cara en un mirall de mà i, amb gran sorpresa, s'adona, tant pel reflex com en palpar-se, que on hi hauria d'haver el nas hi ha un buit llis i absurd. Però, si us resulta difícil figurar-vos aquest quadre, no us amoïneu, perquè ja ho va fer Gógol al segle XIX. A més, va insuflar vida al nas, que trobem passejant i uniformat per la capital del gran imperi «fent-se passar per conseller d'Estat», càrrec al qual aspirava el seu propietari desnarigat, segons llegim en un relat hilarant, picaresc i inoblidable. La ment fabuladora de Nikolai Gógol va produir un text sobre dos tipus d'ansietat: l'ansietat social per ascendir en la rígida *Tàbel o ràngakh* de Pere I, la taula de rangs que estipulava l'organització del servei civil, militar, eclesiàstic i de la cort a la Rússia imperial, i que va perviure fins al 1917; i l'ansietat postcolonialista, atès que una part —el nas com a metonímia— s'independitza d'un cos i pugna per una vida pròpia.

A *El ressentiment en la moral* (1912), el filòsof alemany Max Scheler va aprofundir en la «síndrome de Weimar», que es dona quan les humiliacions del passat es converteixen en motor d'acció política. Hi ha un passatge en què esmenta el conflicte que sorgeix entre l'«impuls de venjança, odi, enveja i la seva expansió, d'una banda, i la impotència, per una altra». I és per aquest conflicte interior pel qual s'arriba a un punt crític quan «els afectes prenen la forma del res-

sentiment». Scheler assenyala que els parlaments tenen la funció de diluir aquestes emocions i de desfer-se'n, perquè no tinguin conseqüències perniciososes. Aquest és un dels perills de les democràcies «a l'estil Potemkin» com ara la russa, l'escenografia de la qual inclou un parlament que aplaudeix o recrimina a l'uníson. Al mateix paràgraf, el lector troba la següent nota a peu de pàgina: «Cap literatura està tan plena de ressentiment com la jove literatura russa. Entre els personatges de Dostoievski, Gógol o Tolstoi abunda els ressentits. Aquest fenomen és una conseqüència de la secular opressió a què ha estat sotmès el poble rus per les autocràcies successives, així com de la impossibilitat de derivar els afectes provocats per l'autoritat a un parlament i una premsa lliures». És així: al panteó de les lletres russes figura un nodrit club de ressentits que va d'Akaki Akàkievich (*L'abric*) als dostoievskians home del subsol, Smerdiakov (*Els germans Karamàzov*) o Goliadkin (*El doble*), passant també per Ivan Voinitski (*L'oncle Vània*), etc. Segons la literatura científica, perquè el ressentiment s'interioritzi és necessari el treball de la memòria, perquè és la que sustenta la renovació del patiment causat pel trauma original. D'aquesta manera, es vincula el ressentiment a un passat convertit en present perpetu que eclipsa el futur. Abans que Scheler, Nietzsche va teoritzar sobre el ressentiment com una emoció pròpia de la moral de l'esclau.

Si alguna cosa ha mancat a Rússia al llarg de la història ha estat la llibertat, va sentenciar Vassili Gross-

man a *Tot flueix*, des dels segles de la servitud fins al control burocràtic de la *propiska*, el sistema obligatori de registre al lloc de residència que, amb modificacions, encara avui es manté. En aquesta novella de Grossman, les limitacions de les llibertats assoleixen extrems inhumans a la Ucraïna dels anys trenta, la qual cosa denota un marc mental colonialista: «Moscou fixava unes quotes de producció a les regions [...] Es veia que tenia totes les seves esperances dipositades a Ucraïna. I va ser sobretot contra Ucraïna contra la qual es desfermava la seva ira més tard». El silenciament oficial de l'Holodomor descrit per Grossman permet d'entendre el grau de coerció a què ha estat sotmesa Ucraïna. Com explica Oksana Zabujko a *Palimpsest ucraïnès* (2013): «La identitat postcolonial del meu país s'ha construït no a partir d'una gran història, com en el cas de Polònia, sinó per relats familiars dispersos. Res del que va passar al nostre país després del 1933 es va escriure als llibres de text, sinó que es va transmetre a les llars. La recerca sobre la Fam d'Ucraïna només es va permetre a partir del 1991, gairebé seixanta anys després».

Igual d'irreparable va ser l'anihilament a la mateixa època de la denominada generació del «Renaixement afusellat», que es correspon amb la repressió brutal de la quarta generació ininterrompuda d'intel·lectuals ucraïnesos. «La quarta generació no és només la que reproduïx una tradició cultural, sinó que li atorga una nova qualitat. Una de les condicions fonamentals per a la creació de nous fenòmens culturals,

científics, etc., és la necessitat d'una continuïtat, almenys de tres generacions», afegeix Zabujko, que apunta també a la generació dels seixanta (els *xestidesiàtniki*) com el penúltim intent de restablir aquesta continuïtat, també estroncada al llarg de la dura russificació durant l'estancament. En aquest sentit, la catàstrofe nuclear del 1986 va ser una gran batzegada per a la consciència política: «menys d'un mes després de Txernòbil es respirava a l'ambient que Ucraïna s'havia alliberat de la por envers el mite imperial [...] el poder del Kremlin, considerat per la majoria dels habitants de l'URSS com a etern, va resultar feble. [...] Només a partir de la meua generació podrem parlar de l'inici d'una nova continuïtat, si la història aquesta vegada ens ajuda».

El passat de resistència de la llengua ucraïnesa és un mirall de la història de la pròpia identitat. Des de l'edat moderna, el camí transitat per l'ucraïnès des que es va diferenciar de la seva forma anterior, l'antic eslau oriental, ha estat determinat per les pressions dels seus potents veïns, cadascun amb un imperi al darrere: Polònia per l'oest, els otomans pel sud, Rússia per l'est. Quan el 1654 els cosacs zaporoges van signar el tractat de Pereiàslav per mirar d'obtenir la protecció del tsar Aleix I van caldre traductors. Però és des del 1764, moment en què Caterina II va abolir l'Hetmanat cosac, quan o bé es coarta la cristal·lització de l'ucraïnès com a llengua estàndard, o bé es força via regulacions i normatives filològiques la seva aproximació al rus, per tal de poder considerar l'ucraï-

nès una simple variant o dialecte —o rus corromput pel polonès— restringit a l'ús privat, i de passada diluir l'esperit de sentiment nacional. Va suposar la consolidació del bandejament de l'ucraïnès de la vida social i administrativa iniciat amb la derrota de l'ataman cosac Ivan Mazepa a Poltava (1709).

Dues dates marquen aquest procés de discriminació, que corresponen a la promulgació de dues mesures durant el regnat d'Alexandre II, la circular de Piotr Valúiev (1863) i l'ucàs d'Ems (1876) com a resposta a les tensions derivades de l'emancipació dels serfs i de l'aixecament polonès. Mitjançant la circular es va prohibir tota publicació en ucraïnès menys les literàries, perquè es tractava de frenar la proliferació de llibres de text. Incloïa l'afirmació: «Mai no ha existit per separat la llengua de la Rússia petita, ni existeix ni existirà». El segon encara lligava més curt i prohibia qualsevol publicació, excepte la reimpressió de documents antics. Després encara havia d'incloure's la prohibició de les traduccions del rus i la publicació de literatura infantil. A això s'hi va sumar l'assentament d'un gran nombre de russos al sud i, al segle XIX, es va estendre a la resta de les regions, sobretot les més industrialitzades. Per això, fins que aquestes mesures no es van derogar el 1905, els escriptors van tenir un paper preeminent en el fet que no es trenqués l'evolució de la llengua i en el seu enfortiment, ja que, com que no tenia cap institució que hi donés suport, no se'n va fixar la variant estàndard ni l'ortografia. I així ho va expressar el 1907 Ivan Frankó, una de les figures intel·lectuals més rellevants:

la codificació de l'ucraïnès s'haurà de basar en els seus autors centrals. L'aparició de la llengua estàndard ucraïnesa moderna comença amb l'*Eneida* (1798) d'Ivan Kotliarevski, la primera obra escrita en llengua vernacle ucraïnesa, una adaptació humorística o paròdia del text de Virgili. Va obrir el camí per a la florida de l'ucraïnès literari durant el període del romanticisme (dècades del 1820 al 1840), que es troba principalment als textos de Taras Xevtxenko, Panteleimon Kulix o Hryhory Kvitka-Osnovianenko. No obstant això, aquesta creixent revitalització va quedar interrompuda per la Primera Guerra Mundial i els canvis de fronteres entre l'imperi austrohongarès i el rus.

L'inici de l'era soviètica va comportar l'anomenada *korenizatsia* («indigenització»), que va impulsar el desenvolupament cultural de les diferents nacionalitats com una manera d'integrar-les a l'«estat multiètnic». La dècada del 1920 va suposar un breu moment d'eclosió i estudi de la llengua i la identitat ucraïneses, amb l'aparició de diccionaris, textos educatius i la fixació d'una ortografia (Khàrkiv, 1927). Però va durar poc, perquè Stalin va revertir traumàticament aquest procés. La marxa enrere de la ucraïnització coincideix amb la col·lectivització, la Gran Fam (Holodomor) i l'anorreament de la major part de la intel·lectualitat ucraïnesa amb una campanya de russificació de l'ortografia, la gramàtica i el lèxic per fer de l'ucraïnès una llengua més pròxima al rus i corcar-ne la individualitat. Ni tan sols la mort del dictador soviètic va dur la distensió de la imposició idiomàtica.

Les polítiques de dominació lingüística van durar fins al 1989, quan l'ucraïnès es va declarar l'única llengua oficial, alhora que es dotava de protecció constitucional a la resta de les llengües parlades, i així va quedar recollit posteriorment a la constitució del 1996. Després del període de consens en relació amb la protecció legislativa de l'ucraïnès, a partir de la presidència de Víktor Ianukóvitx (2010-2014) va tornar a ser un motiu de polarització política.

El somni de qualsevol guionista aficionat als girs argumentals es va fer realitat fa tres anys amb l'arribada de la primavera, quan l'actor Volodímir Zelenski es va convertir en president d'Ucraïna després d'arrabassar el càrrec al veterà Petró Poroixenko. El partit de l'actual cap d'estat no podia dur cap altre nom que el de la sèrie que el va encimbellar, *El servidor del poble*, popular ficció televisiva que va saber captar el cansament dels ucraïnesos envers la classe política i la delicada situació econòmica: abans de la pandèmia, el nombre més gran de visats concedits a la Unió Europea va ser per a ucraïnesos, sobretot per part de Polònia, on anualment n'emigraven centenars de milers a la recerca de millors perspectives laborals. Així, la ficció va traspasar la pantalla —com a la pel·lícula *La rosa porpra del Caire*, obra d'un altre còmic d'origen jueu— per interpretar el paper principal a la realitat.

L'altra font de descontentament era la guerra al Donbass, cinc anys de lluita aferrissada, que suposava

un enfrontament polític i informatiu constant amb Rússia que, d'altra banda, no era nou, sinó que es remuntava a les protestes de finals de 2004 i 2005, conegudes com la Revolució Taronja. Les mobilitzacions polítiques —algunes de reeixides, d'altres fallides— tant a Ucraïna com a Bielorússia, Moldàvia, Geòrgia o el Kirguizistan, van posar en alerta la cúpula del Kremlin.

Pel que fa a Rússia, feia un temps que havia emprès el viatge oposat: amb una opinió pública, mitjans de comunicació i oposició política emmordassats, la realitat s'anava identificant, a poc a poc, decret a decret, amb una ficció, cosa en què acostumen a incórrer els governs de partit únic, encara que l'aparença sigui formalment la d'una democràcia. Com parafrasejant un passatge d'*El Mestre i Margarita* de Mikhaïl Bulgàkov, l'opositor i excandidat a l'alcaldia de Moscou Ilià Iaxin alludia al concepte de «democràcia especial» de la qual s'enorgulleix certa Rússia, quan, de fet, una democràcia només pot ser-ho o no, igual que el peix no pot distingir-se per diferents graus de frescor, perquè, quan es fa, sol ser per emmascarar que està podrit. L'escriptor de Kíiv, la imaginació del qual va saber representar millor que la de cap altre l'estalinisme, va aprofitar l'associació entre «estranger» i «enemic» per caracteritzar el diable, de visita a Moscou, com un turista excèntric, sense que els seus interlocutors, per l'accent, poguessin endevinar si era polonès, alemany, francès o anglès.

L'adjectiu comodí *spetsialni* (especial) s'empra per referir-se a allò que no ha de jutjar-se segons les

regles establertes, com una excepció a la norma, i així eufemísticament l'usa el Kremlin —i, per extensió, les seves cadenes de televisió públiques— per complementar el terme d'«operació militar» a Ucraïna, l'únic vàlid per referir-se a la guerra. Lídia Txukóvskaja va indagar a la novel·la *Sófia Petrovna* (1940) en les conseqüències íntimes d'acceptar la propaganda i abraçar la doctrina d'un estat autoritari sense qüestionar-les. La mare que dona títol a l'obra, prototip de tots «els qui van creure en la sensatesa i en la justícia del que passava», rep una carta del seu fill modèlic, represaliat sense cap raó aparent, en què la informa de la seva injusta situació, cosa que posa en conflicte l'instint matern i el que diuen el fiscal i la premsa, dues posicions antagòniques i irreconciliables que acaben causant el trencament mental de la dona. En una reacció que recorda avui la dels familiars i amics que no donen crèdit a les trucades i els missatges de coneguts i parents a Ucraïna, en què els comuniquen la invasió i els bombardejos, Sófia Petrovna, en un acte de negació de la realitat, crema la carta del fill fins a deixar-la reduïda a cendres. Entre el grup i la consciència personal, acaba per vèncer la pressió del primer.

El nou símbol propagandístic del Kremlin, «Z», em remet al cognom de l'escriptor rus Ievgueni Zamiatin. Entesa aquesta inicial com a expressió pública d'adhesió al col·lectiu probèl·lic —un «nosaltres» cohesionat enfront d'una amenaça externa— pel fet d'estar *za* (a favor) de l'exèrcit rus o de la victòria (*za pobedu*), «Z» reflecteix també l'orgullós optimisme

sorgit de la victòria a la Segona Guerra Mundial, que va derivar en una mena de *pobedobéssie* (obsessió amb la victòria i la seva celebració) que va apuntalar un estat de «lluita permanent contra el mal».

La novel·la distòpica més estudiada arreu es titula precisament *Mi* [Nosaltres] (1921), l'autor de la qual és Ievgueni Zamiatin, i es pot llegir com una prefiguració de les democràcies il·liberals i les autocràcies en un futur indeterminat, encara que fos George Orwell —la seva ressenya de *Nosaltres* es va publicar el 1946— qui es va emportar tot el mèrit amb 1984. Tancat per un gran mur verd a l'altra banda del qual viuen nòmades insurgents com al món dels «avantpassats», el nou estat descrit per Zamiatin sorgeix d'una postguerra en què la població ha cedit la llibertat a canvi d'una felicitat col·lectiva i «matemàticament infal·lible» que es pretén exportar a altres planetes. Per descomptat, perquè això sigui factible, a l'Estat Unit de Zamiatin no hi ha llibertat d'expressió —l'únic mitjà de comunicació és *El diari de l'Estat*— i als dissidents se'ls extirpa la imaginació o, en casos extrems, els torturen a la Campana de Gas. A més, es parla un llenguatge simplificat, directe i sense adorns, semblant al de les fórmules científiques. Encara que cada cert temps s'organitzen eleccions, guanya invariablement el Gran Benefactor. Tot element potencialment disruptiu d'aquesta estabilitat artificial serà perseguit, com acaba passant al lleial protagonista, l'enginyer D-503 (ja no hi ha noms propis), quan s'enamora (sentiment censurat) d'una dissident.

El sistema d'hipervigilància que explora la novel·la ens recorda una dada curiosa: va ser en territori de l'actual Bielorrússia on es va concebre el panòptic, model arquitectònic al servei de la vigilància perfecta que Michel Foucault va utilitzar com a metàfora del control social. El seu dissenyador, Samuel Bentham, va observar la disposició central de la icona de Crist a les esglésies ortodoxes, la qual cosa feia que tots els feligresos en sentissin la mirada. L'objectiu principal, així i tot, no era assegurar una supervisió permanent, sinó inocular l'angoixa d'estar sent contínuament observat. L'última onada repressiva de Lukaixenko, que ha aixafat la dissidència i purgat la societat civil bielorrussa sense miraments després de les últimes eleccions fraudulentos, fins i tot quan les protestes es van dur a terme de manera pacífica als carrers, va comptar amb el suport granític de Vladímir Putin. La deriva autoritària a Bielorrússia ha retornat als països veïns la memòria de què significa, fent servir terminologia pròpia de la Guerra Freda, estar dins de la zona d'influència russa.

La retòrica del «nosaltres» és essencial per a la cohesió d'un estat que basa la seva raó de ser en la promesa de seguretat, estabilitat i supervivència. A Rússia, traça una llarga línia sota la forma de *samoderjàvie* —forma d'autocràcia que fusiona el despotisme oriental d'herència mongola, el cesaropapisme de tall bizantí i l'absolutisme il·lustrat europeu— que es remunta al gran principat de Moscòvia i es desenvolupa durant l'època imperial associada al mite de Moscou

com la Tercera Roma, és a dir, imbuïda de gràcia divina. Pere I la va elevar a doctrina oficial, i així no havia de retre comptes davant de ningú. Va ser aquest emperador de la dinastia Romànov qui va crear el primer cos de policia professional, que l'havia d'ajudar a aplicar les seves reformes, i es va concebre com un puntal imprescindible de l'administració de l'Estat, atès que es considerava «l'ànima de la ciutadania i de tota bona pràctica», tal com es va recollir al Reglament de 1721. Cal subratllar que la línia no es va tallar el 1917, sinó que es va adaptar a la dictadura del proletariat, i més tard, després dels temeraris anys noranta (*líkhie devianosti*) de l'era Ieltsin, es va perfeccionar al segle XXI amb l'arribada al poder de Putin. N'hi havia prou últimament de fer un tomb pel centre de la capital russa per comprovar com, any rere any, creixia la presència de càmeres de seguretat —ara ascendeixen a més de cent mil—, la meitat amb eines de reconeixement facial.

El primer assassinat de la Bíblia, que a més és un fratricidi, s'explica en un sol versicle. En la versió que consulto ocupa uns cent vint caràcters. Hi cabria en un tuit i encara sobraria espai. Amb quatre verbs es narra de manera expeditiva un tipus de crim que preferim, en ser entre germans, excloure de la imaginació, perquè, si el normalitzéssim, el món es percebria com un lloc massa horrible. Els vincles de consanguinitat ens donen la il·lusió que, en la desesperança més profunda, hi haurà algú que ens allargui una mà a la

qual agafar-nos. Per tant, quan Caín demana al seu germà petit que vagin tots dos plegats al camp, Abel el segueix sense sospitar res. O si sospitava, va preferir no fer cas a la intuïció. Potser fins i tot s'averگویs de la desconfiança. En només quatre capítols del Gènesi hi ha hagut temps per crear l'Univers, desnonar els primers habitants del Paradís i cometre un assassinat a sang freda. Viure mal i acabar bé no pot ser, diu la dita.

Més enllà del mòbil del crim, hi ha l'acció en si i les seves conseqüències. Curiosament, en hebreu, «crim» i «càstig» s'expressen amb la mateixa paraula. Amb una trama com aquesta Dostoievski hauria pogut escriure una novel·la extensa. De fet, ja ho va fer amb la història de l'estudiant que ens parla d'individus «extraordinaris» que s'arroguen el dret de cometre crims en nom d'una idea, sigui quin sigui el cost de vides, vistes com a simples «obstacles» per a la seva aplicació. El mite bíblic de Caín i Abel posa llum sobre el que va passar el 24 de febrer del 2022. Com va dir Zelenski, «s'obliden de nosaltres [els ucraïnesos] quan parlen de la victòria sobre el feixisme, però de vegades recorden que som pobles germans. Em sembla que no és fraternal actuar així; més aviat és com la història de Caín i Abel».

ÍNDIX

Les urpades de l'os	9
El complex de Caín	11
L'abric ucraïnès de Gógol	27
Txékhov a Issy-l'Évêque	33
El foc i la destralt	63
Carta a Grossman	69
<i>Biblioteca personal</i>	97